

Владимир Рибич

Уједињена Европа: економске, образовне и политичке интеграције*

Апстракт: У основи стварања уједињене Европе, односно ширења Европске уније, налазе се економске, образовне и политичке интеграције. Кључни елементи економског јединства су заједничко тржиште и монетарна унија, док се образовне интеграције манифестују кроз заједничке институције и програме за унапређење стручности и мобилности студената, наставника и истраживача. Када је у питању политичко уједињење, тежња за стварањем уније европских држава супротстављена је формирању атлантских, односно евро-америчких организација. Такође, значајан је и конфликт између оних који се залажу за конституисање чврсте федерације и оних који су за постојање лабавије уније европских држава. Економске, образовне и политичке интеграције су израз паннационализма, чији би успех могао да доведе до стварања европске нације, засноване на грађанско-територијалном принципу.

Кључне речи: уједињена Европа, економске интеграције, образовне интеграције, политичке интеграције, паннационализам

Хаген Шулце пише да се, почев од експанзионизма Шпаније у XVI и XVII веку, преко покушаја успостављања Француске као водеће европске силе за време Луја XIV и, касније, под Наполеоном, енглеских хегемонијалних настојања у XVIII и XIX веку и ширења руског утицаја након Бечког конгреса, историја Европе "може тумачити као покушај да се уз помоћ хегемоније једне државе успостави јединство Континента".¹

Зачеци идеје о уједињеној Европи се налазе још код Дантеа, Пјера ди Буа, Канта, Игоа, Прудона, Ламартина, Мацинија, Сен-Симона...² Међу-

* Текст је резултат рада на научноистраживачком пројекту *Културни идентитети у процесима европске интеграције и регионализације*, бр. 147035 који финансира Министарство за науку и животну средину Републике Србије.

¹ Hagen Šulce, *Država i nacija u evropskoj istoriji*, Filip Višnjić, Beograd 2002 : 212.

² Dušan Sidanski, *Federalistička budućnost Evrope. Evropska zajednica, osnovne ugovora iz Mاستrihta*, Prosveta – Европа Press, Beograd 1996 : 27-29.

тим, почетак спровођења интеграције европског континента се везује за први конгрес покрета Паневропске уније, одржан у Бечу 1926. године, који је одобрио "Паневропски манифест" и прогласио кључне смернице Европске конфедерације: "гаранција једнакости, безбедности и конфедералног суверенитета; војни савез; стварање напредне царинске уније; заједничко коришћење колонија европских држава; заједнички новац; поштовање националних цивилизација и заштита националних мањина; сарадња Европе с другим групама држава у оквиру Друштва народа".³ Стратегија Паневропске уније је била остваривање утицаја на интелектуалце, парламентарце и владе, а најактивнији је био Аристид Бријан, министар спољних послова Француске, који је 1929. године, пред Скупштином Друштва народа у Женеви, позвао европске нације на успостављање федералне везе. Следеће године, Влада Француске је објавила Меморандум о организацији режима федералне европске уније.⁴

Током Другог светског рата, Хитлеровој тежњи да уједини Европу под немачком доминацијом, покрети отпора су супротставили идеју федералне Европе. Први састанак покрета отпора девет земаља је одржан 31. марта 1944. године у Женеви, а после њега су одржана још четири сусрета, чији је резултат био стварање нацрта декларације европских покрета отпора. У овој декларацији се истиче да Федерална унија треба да се заснива на "декларацији о грађанским, политичким и економским правима, да гарантује слободан развој људске личности и нормално функционисање демократских институција", као и да ће овој федерацији европске државе "морати неопозиво да препусте врховну власт и сва овлашћења у погледу одбране територије, односа са снагама ван Федералне уније, међународних размена и комуникација". Према овој декларацији, Федерална унија ће морати да има:

1. Једну владу која неће бити одговорна према владама разних држава чланица, већ народима тих земаља, преко којих ће моћи непосредно да спроводи правосуђе у границама својих надлежности.

2. Једну војску под управом ове владе искључујући све друге националне војске.

3. Врховни суд, који ће пресуђивати у свим питањима која се тичу тумачења федералног устава и који ће одлучивати о евентуалним споровима између држава чланица или између држава федерације.⁵

Водећи послератни европски покрети су се конституисали током 1946. и 1947. године, а најзначајнији су: обновљена Паневропска унија и њој

³ Ibid. 29.

⁴ Ibid. 29-30.

⁵ Ibid. 33.

сродна Европска парламентарна унија, Европска унија федералиста (UEF), Социјалистички покрет за Сједињене државе Европе (MSEUE) и демохришћански оријентисана Нова међународна екипа (NEI).⁶ Након Конгреса у Монтреу, одржаном од 27. до 31. августа 1947. године, који је организовала Европска унија федералиста, Координациони комитет покрета за европско јединство је припремио Конгрес у Хагу, одржан од 7. до 10. маја 1948. године. Конгрес су обележиле полемике између заступника унионистичких (залагали су се за лабаву унију) и федералистичких опција, а компромис између ове две тенденције се одразио у три резолуције Конгреса: политичкој, економској и друштвеној, и културној. После Конгреса у Хагу, Међународни комитет за координацију покрета за европско јединство се трансформисао у Европски покрет, чији је задатак био да координише све европске покрете и врши утицај на националне владе и парламенте, као и на европске институције.⁷

Организација за европску економску сарадњу (ОЕЕС) је основана 1947. године, с циљем да између држава чланица распоређује америчку помоћ, на основу Маршаловог плана. Иако је програм помоћи завршен после три године, ОЕЕС је наставила да постоји у виду форума за унапређивање економске сарадње и слободнију трговину између држава Западне Европе. Касније су у чланство ове организације ушле све развијене индустријске земље некомунистичког света, те је 1961. године променила име у Организација за економску сарадњу и развој (ОЕСД).⁸ Маршалов план, заштравање односа између Совјета и Англо-Американаца 1947. године, као и стварање Савезне Републике Немачке 1949. године, утицали су на водеће људе у Француској да прихвате став "да би европско окупљање, чак федерација, било најбоље јемство против новог рата, а и начин да се, уз ослонац на Америку, одупре совјетском империјализму". Зато је Робер Шуман, министар иностраних послова Француске од 1948. до 1953. године, 9. маја 1950. године, обзнанио пројекат Европске заједнице за угља и челик, чији је аутор био Жан Моне. Жорж-Анри Суту истиче да је циљ овог пројекта био "да дозволи посредну контролу Немачке путем укључивања њене тешке индустрије у службу Западне Европе, уз обезбеђену америчку подршку".⁹

Овај предлог Француске владе је предвиђао да се француска и западнонемачка индустрија угља и челика ставе под контролу јединствене Високе управе, а остале европске земље су позване да се придруже. Иницијативу су прихватиле Западна Немачка, Италија и земље Бенелукса (Бел-

⁶ Ibid. 35-38.

⁷ Ibid. 38-47.

⁸ Dik Leonard, *Vodič kroz Evropsku uniju*, Narodna knjiga – Alfa, Beograd 2004: 11.

⁹ Жорж-Анри Суту, *Неизвестан савез. Историја Европске заједнице*, СЛЮ, Београд 2001: 20-21.

гија, Холандија, Луксембург), па је, 18. априла 1951. године, потписивањем Париског уговора, успостављена Европска заједница за угља и челик (ЕССЦ). Ова организација је почела да функционише 10. августа 1952. године, а њен први председник је био Жан Моне.¹⁰

Поред тежње за економском интеграцијом, Шуманов план је садржао и предвиђање стварања политичке федерације:

...Обједињавање производње угља и челика осигураће брзо постављање заједничких основа економског развоја, прве етапе Европске федерације и изменити судбину ових регија, које су дуго производиле искључиво оружје за рат, а стално биле његове жртве... Овај предлог ће, обједињавањем основне производње и институција нове Високе Власти, чије ће одлуке повезати Француску, Немачку и земље које ће им се придружити, положити прве конкретне темеље Европске федерације, неопходне за очување мира.¹¹

Монеова намера је била да Европска заједница за угља и челик "буде праћена заједничком европском одбрамбеном снагом, која ће превазићи националне армије и помоћи Западној Немачкој да се поново наоружа без стварања посебних војних снага Западне Немачке".¹² С овим циљем су, 30. маја 1952. године, владе Француске, Западне Немачке, Италије, Белгије, Холандије и Луксембурга потписале уговор о конституисању Европске одбрамбене заједнице (ЕДЦ), што је требало да буде увод у стварање политичке интеграције. Међутим, француска Народна скупштина је, у августу 1954. године, одбила да ратификује овај уговор.¹³ Суту објашњава да је ово француско противљење Европској одбрамбеној заједници условљено одбијањем да се прихвати давање суверенитета Западној Немачкој, као и непристајањем на њено наоружавање. Такође, значајну улогу је играо и страх да ће, укључивањем у Европску одбрамбену заједницу, француска војска изгубити свој идентитет. Без обзира на овакву француску политику, од октобра 1954. године, Западна Немачка је суверена, а њена војска постоји у оквиру НАТО.¹⁴

Након пропасти одбрамбене и политичке интеграције, интензивирани су напори за економско уједињење. Зато су се министри иностраних послова шест влада састали у Месини, 1. и 2. јуна 1955. године, и одлучили да се оснује Међудржавни комитет на челу с Пол-Анри Спаком, чији је задатак био да изради предлог формирања заједничког тржишта и пове-

¹⁰ Leonard, op. cit. 13-14.

¹¹ Наведено према: Sidanski, op. cit. 62.

¹² Leonard, op. cit. 15.

¹³ О овим покушајима да се створи одбрамбена и политичка заједница прочитати у: Sidanski, op. cit. 61-74.

¹⁴ Суту, op. cit. 23.

зивања атомске индустрије. Извештај овог комитета је послужио као основа два Римска уговора, потписана 25. марта 1957. године, којима су успостављене Европска економска заједница (ЕЕС) и Европска заједница за атомску енергију (EUROATOM). Парламенти свих шест држава су ратификовали ове уговоре, који су почели да важе од 1. јануара 1958. године, а Валтер Халштајн из Западне Немачке је постао први председник Комисије Европске економске заједнице.¹⁵

Међутим, кад се 1958. године вратио на власт у Француској, Де Гол се успротивио даљим европским и атлантским интеграцијама, што значи да је "концепцији интегрисане Европе супротставио концепцију Европе као конфедерације".¹⁶ Суту објашњава Де Голову европску политику следећим речима:

Од самог почетка политички аспект европског пројекта Де Гола био је одређен: сарадња међу државама а не интеграција, али продубљена сарадња, "органска", која води ка "заједничкој политици" у европским и светским пословима и независна од Сједињених Држава.

Треба разумети да Де Гол 1958. није био, или бар не више, противник Заједничког тржишта као економске организације. Противно сумњама појединих његових партнера, његов политички пројекат није покушавао да доведе у питање Римске уговоре по себи, мада је истина да је хтео да заустави њихову развојну моћ а нарочито прелазак на другу етапу, ону где би се од консензуса прешло на већинско гласање (за узврат, био је много сумњичавији у погледу Евроатома)...¹⁷

Сам Де Гол је своје ставове најсажетије изложио на састанку са западнонемачким председником Аденауером, у Рамбујеу 29. и 30. јула 1960. године:

I Ако сматрамо неопходним да Европа постане реалан ентитет који ће имати удела у светским питањима, онда треба настојати да се она сама, и себе ради, организује у политичкој, економској, културној области, као и у области одбране.

II Да би била делотворна, да би се ослањала на осећања и одобравање народа, да се не би изгубила у сплету теорија, "Европа" тренутно може да почива само на организованој сарадњи држава. Све наводи на то да треба почети од споразума Француске и Немачке, којима ће се придружити најпре Италија, затим Холандија, Белгија и Луксембург.

III Усвајање ове концепције значи пристанак да "наднационалне" организације, које су створене између *шесторице* и које неизбежно и прекомерно теже да постану неодговорне супердржаве, буду реформисане и потчињене владама и да нормално обављају саветодавне и техничке послове.

¹⁵ Видети: Leonard, op. cit. 15-16; Sidanski, op. cit. 99-109.

¹⁶ Суту, op. cit. 113.

¹⁷ Ibid. 114.

IV Усвајање ове концепције значи, с друге стране, окончавање америчке "интеграције", која у овом тренутку чини Атлантски савез, а што је противречно постојању једне Европе која има у међународним односима своју особеност и одговорност. Атлантски савез мора да почива на новим основама. На Европи је да то предложи.¹⁸

На основу овога, Комисија Фуше је, 24. априла 1961. године, обзнанила пројекат који је предвиђао стварање сталне организације и редовно одржавање састанака председника влада свака четири месеца. На овим састанцима не би било ограничења дневног реда, што значи да би могло да се расправља о међународним питањима, али и о питањима из надлежности заједница. Холанђани су се успротивили овом пројекту, пошто нису желели да заједнице ослабе, али ни да се *шесторица* мешају у интервенције НАТО.¹⁹

Због овог холандског одбијања, Комисија Фуше је предложила компромисни пројекат који је предвиђао стварање уније држава са заједничком одбрамбеном политиком која би имала да допринесе јачању НАТО. Предвиђено је стварање више институција: Савета шефова држава или влада који би одржавао састанке свака четири месеца и одлучивао једногласно; одбора министара иностраних послова, одбране и образовања који би се састајали најмање једном у три месеца; сталне политичке комисије састављене од представника земаља чланица која би припремала и спроводила одлуке Савета; и Парламентарне скупштине Европе предвиђене још Римским уговорима. Међутим, Де Гол је у овај документ унео суштинске промене, избацујући позивање на НАТО и на Париске и Римске уговоре, а убацујући економију у циљеве уније (поред спољне политике, културе и одбране). Када је овако радикално измењени други Фушеов пројекат 18. јануара 1962. године презентован осталој *петорици*, они су толико били незадовољни да су касније одбили и почетну верзију плана из које су избачене Де Голове интервенције.²⁰

У свом извештају из 1975. године, белгијски премијер Леон Тиндеманс је предлагао снажније политичко, економско и безбедносно повезивање Уније, али његов пројекат никада нису разматрали ни Европски савет ни владе чланица.²¹ С друге стране, европски парламентарцац Алтиеро Спинели је имао знатно више успеха, пошто је, на његову иницијативу, Европски парламент усвојио "Нацрт споразума о Европској унији" 14. фебруара 1984. године.²² Из овога је произашао "Јединствени европ-

¹⁸ Наведено према: Суту, *op. cit.* 141-142.

¹⁹ *Ibid.* 156.

²⁰ *Ibid.* 164-175. О Пројекту Фуше прочитати и у: Sidanski, *op.cit.* 75-88.

²¹ Sidanski, *op. cit.* 89-95.

²² *Ibid.* 151-162.

ски акт" који су усвојиле владе чланица 17. фебруара 1986. године у Луксембургу и 28. фебруара исте године у Хагу. Ратификован је пре истека 1986, а ступио је на снагу тек у јулу 1987. године. Овим документом се уводи опште одлучивање квалификованом већином у Европским заједницама, а успостављају се и инструменти за остварење заједничког унутрашњег тржишта и политичке уније.²³

На састанку Европског савета одржаном у Мастрихту, 9. и 10. децембра 1991. године, потписан је уговор који представља најважнији документ у историји Европске заједнице још од Римског уговора. Уговором из Мастрихта је предвиђен "прецизан рок за остваривање економске и монетарне уније, најкасније до 1999", али и развој заједничке спољне и одбрамбене политике, као и нови концепт институција Европске заједнице. Уговор је ступио на снагу 1. новембра 1993. године, а од тада се Европска заједница углавном назива Европском унијом (EU).²⁴

Дакле, у споразуму из Мастрихта постоји тежња да се установи Економска и монетарна унија, што подразумева стварање Европске централне банке и јединственог новца.²⁵ Међутим, још је Римским уговором предвиђено уклањање свих царинских баријера унутар Европске заједнице у периоду од 12 година, а истовремено са укидањем унутрашњих тарифа, уведена је заједничка спољна тарифа за робу из других земаља. Такође, 1973. године, Европска заједница је успоставила индустријску зону слободне трговине са седам земаља (Аустрија, Финска, Исланд, Лихтенштајн, Норвешка, Шведска и Швајцарска) чланица Европског удружења за слободну трговину (ЕФТА), што је значило укидање царинских дажбина и ограничења на трговину индустријском робом, уз увођење узајамних концесија за пољопривредне производе. У истом духу, преговори о закључивању уговора о придруживању са посткомунистичким земљама централне и источне Европе, који су започели 1990/1991. године, требало је да овим државама обезбеде бесцарински приступ на тржиште Европске заједнице за већину њихових индустријских производа, уз задржавање ограничења на слободан извоз текстилних и пољопривредних производа.²⁶

Да би се у оквиру створене царинске уније обезбедила слободна конкуренција, Римски уговор је забранио стварање картела, односно "послове између компанија којима се фиксирају цене, врше поделе тржишта, ограничава производња, технички развој и инвестирање, као и другу рестриктивну праксу". Такође, фирмама или групама фирми је забрањено да злоупотре-

²³ Ibid.163-191.

²⁴ Leonard, op.cit. 39-41.

²⁵ Sidanski, op.cit. 319-320.

²⁶ О трговини у Европској унији видети: Leonard, op.cit. 117-128.

потребљавају доминантан положај, а забрањене су и државне субвенције које угрожавају конкуренцију.²⁷ Иако су на два узастопна састанка Савета Европе, одржана у Бриселу и Милану 1985. године, учињени значајни кораци ка стварању заједничког унутрашњег тржишта до 1992. године, систематска пасошка контрола је остала проблем, па су, због тога, Белгија, Француска, Немачка, Луксембург и Холандија у јуну 1990. године потписале Шенгенски уговор (назван по селу у Луксембургу у којем је потписан) којим се укидају унутрашње границе. Уговор предвиђа усаглашавање подношења захтева за визе и издавање виза, као и тесну сарадњу у правосудним питањима која се тичу пореза, акциза и плаћања царине, при чему је могуће да казну изречену у једној држави преступник издржава у оној земљичланици у којој борави. Иако је требало да ступи на снагу почетком 1992. године, Шенгенски уговор је почео да важи тек крајем 1994. године.²⁸

Превасходна намена Европског монетарног система је стабилизација валутних флукуација у оквиру Европске заједнице, што значи да свака валута има утврђен средњи курс у односу на заједничку валуту – еки. На самиту у Мадриду, одржаном у децембру 1995. године, одлучено је да се, као нова европска монетарна јединица, уведе евро, чија је вредност у односу на еки један према један. До 1. марта 2002. године, националне валуте су престале да буду легално средство плаћања у зони евра.²⁹

Поборници јединствене европске валуте су сматрали да је без ње јединствено европско тржиште изложено ризицима нестабилности, компетитивне девалвације, инфлације и неизвесној стопи размене. Према њима, када једном стабилизује своје тржиште, западна Европа ће моћи да се такмичи са северноамеричким и азијским економијама. Док су опоненти са деснице истицали да је Уговор из Маастрихта у својим захтевима за конвергенцијом сувише ригидан, нереалистичан и опасан за национални суверенитет, као и да ће јаке националне валуте бити замењене слабим и инфлацији склоним евром, дотле су се критичари с левице залагали за заштиту различитих "цивилизацијских" европских вредности: синдиката и радничких права, погодности за незапослене и слободног и општег приступа хуманистичком образовању. Они су наглашавали да увођење евра прети да све политичке одлуке смести у економске и социјал-дарвинистичке оквире, одузимајући националним владама могућност да воде политику која је у јавном интересу.³⁰

²⁷ Ibid. 138.

²⁸ О тежњама да се успостави јединствено тржиште Европске уније, као и о конкуренцији на њему видети: *ibid.* 129-145.

²⁹ О економској и финансијској политици Европске уније видети: *ibid.* 146-159.

³⁰ John Borneman; Nick Fowler, Europeanization, *Annual Review of Anthropology*, Vol. 26, 1997: 501-502. Овде треба навести став Албера Бресана, који сматра да су-

У фебруару 1976. године, Савет министара је усвојио програм Европске заједнице којим се тежило унапређењу културног и стручног образовања страних радника и њихове деце, узајамног разумевања различитих европских образовних система, прикупљања статистичких података и основних информација, сарадње у вишем образовању, учења страних језика и једнаких услова приступа свим облицима образовања за све кандидате у Заједници. Такође, потреба да Европска заједница буде конкурентивна на међународном тржишту условила је формулисање заједничке политике унапређења обуке студената и улагања у интелектуалне ресурсе у високом образовању, али и у бизнису и у индустрији. Поред институција као што су Европски универзитет и Европски центар за унапређење стручног образовања, створени су и програми за унапређење стручности и мобилности студената, наставника и истраживача: EURYDICE, ERASMUS, SCIENCE, TEMPUS, TEMPUS II, COMETT, LINGUA, EUROTCHNET, SOCRATES, LEONARDO...³¹ Нарочито је стављен акценат на мобилност, што је Жан-Мари Доменака нагнало да напише:

...Предвиђа се да ће студенти завршних година бити стално на путу, водити један семестар у Паризу, други у Хајделбергу, трећи у Оксфорду, четврти у Милану или Фиренци. Али, и професори ће морати више да се крећу. Интелектуална Европа биће номадска или је неће бити.³²

Џозеф Х. Х. Вајлер разликује унитаристичку и комунитарну визију стварања Европске заједнице коју су обе замишљале као "противотров

штину плана о стварању Европске монетарне уније има мање везе са европском економском интеграцијом, него с потребом да Француска и Немачка дефинишу у којој мери ће њихови међусобни специјални односи опстати у 21. веку, као и колико их даље треба развијати. Французи ће морати да прихвате потпуно независну централну банку, што значи да ће везати будућност своје економије за земље које су знатно другачије по својој демографској структури, аспирацијама и филозофијама. Са своје стране, Немци ће морати да прихвате мултинационалну структуру која ће моћи да одлучује не само о дефициту склониим државним благајнама, већ и о неким установљеним националним политикама. Видети: Albert Bressand, *Beyond Interdependence: 1992 As a Global Challenge*, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 66, No. 1, January, 1990: 56.

³¹ Видети: Leonard, *op. cit.* 260-263; и: Brian Frost-Smith, *European Union: Fresh Tracks for Academic Exchanges*, *Science*, New Series, Vol. 266, No. 5186, November 4, 1994: 743-745. Нарочито је значајан састанак министара образовања одржан 19. јуна 1999. године у Болоњи, на којем је донета декларација о успостављању Европске зоне високог образовања до 2010. године.

³² Žan-Mari Domenak, *Evropa: kulturni izazov*, Biblioteka XX vek, Beograd 1991: 113.

негативним карактеристикама државе и државних односа".³³ Према Вајлеру, ове две визије се разликују у следећем:

Визија *јединства* обећане земље као свој "идеалан тип" види европску политичку заједницу, која коначно и одлучно замењује до тада зарађене државе чланице, као политичку унију са федералном управом. Визија *заједнице* види као свој "идеалан тип" политичку унију у којој Заједница и државе чланице наставаљају своје тешко искуство коегзистенције, иако у све чвршћем загрљају.³⁴

У развоју европских интеграција после Другог светског рата уочавају се два правца: један, који тежи стварању уније европских држава, и, други, који се одсликава кроз стварање атлантских, односно евро-америчких организација. Чак и након пораза источног блока у "хладном рату", "европска безбедност је остала заједничка америчко-европска ствар за коју је главну одговорност преузео НАТО".³⁵ У складу с тим, констатујући да ће совјетско повлачење из источне Европе омогућити америчко повлачење из западне Европе, Стивен ван Ивера инсистира да САД треба да оставе прилично велике снаге у Европи, захваљујући којима ће охрабрити агресију и успоставити равнотежу, што су пропустиле да учине 1914. и 1939. године. Такође, ово ће омогућити Америци да "постави баријере хипернационализму и милитаризму", као и да употребљава своју снагу над источноевропским државама.³⁶

Збигњев Бжежински истиче да се тешко "може замислити истински уједињена Европа без заједничког безбедносног аранжмана са Америком", што значи "да би се државе које су у позицији да почну и које су позване на разговоре са Европском унијом око пријема аутоматски виделе као предмет вероватне заштите НАТО-а".³⁷ Међутим, европско уједињење би условило да се структура НАТО "прилагоди новој реалности једног савеза заснованог на два мање-више једнака партнера".³⁸ Бжежински закључује да ће

... шира Европа и проширени НАТО добро служити и краткотрајним и дугорочним циљевима америчке политике. Шира Европа ће проширити и опсег америчког утицаја – између осталог и кроз улазак нових чланова из Централне Евро-

³³ Dž. H. H. Vajler, *Ustav Evrope. "Ima li novo odelo svoga cara?" i drugi eseji o evropskoj integraciji*, Filip Višnjić, Beograd 2002 : 113.

³⁴ Ibid. 115.

³⁵ Sidanski, op. cit. 99-100.

³⁶ Stephen Van Evera, *Primed for Peace: Europe after the Cold War*, *International Security*, Vol. 15, No. 3, Winter, 1990/1991: 54-55.

³⁷ Zbignjev Bžežinski, *Velika šahovska tabla*, CID - Podgorica; Romanov - Banja Luka 2001: 82.

³⁸ Ibid. 50.

пе, тако што ће се на тај начин у европским саветима повећати број држава склоних Америци – а да при томе ова Европа неће постати политички толико интегрисана да би могла у ближој будућности довести у питање Америку кад је реч о геополитичким стварима од великог значаја за њу било где другде, посебно не на Средњем Истоку. Политички дефинисана Европа је такође од суштинског значаја за прогресивну асимилацију Русије у систем глобалне кооперације.³⁹

Кенет Мос упозорава да, насупротив америчкој политици изградње капитализма заснованог на слободном тржишту, многе чланице ЕУ спроводе политику "социјалног уговора", заснованог на економској сигурности и социјалним програмима. Због већих издатака за социјалну политику, већина европских влада троши значајно мањи део државних буџета на одбрану, него што је то случај у САД.⁴⁰ Роберт Каган описује последице ове дискрепанције:

... Они Американци и Европљани који су предложили да Европа прошири стратегијску улогу ван властитог континента поставили су неразуман циљ. За време хладног рата, стратегијска улога Европе је била да брани саму себе. Било је нереално очекивати повратак на статус међународне суперсиле, уколико европски народи нису вољни да знатна средства преузму из социјалних у војне програме.

Они то несумњиво нису били. Не само да Европљани нису били вољни да плате пројектовање силе ван Европе. Након хладног рата они неће да плаћају чак ни снаге довољне за извођење и ситнијих војних акција на континенту без америчке помоћи. Није се чинило важним ни да ли се од европске јавности тражило да новац потроши на јачање НАТО или на независну европску спољну политику и политику одбране. Њен одговор је увек био исти. Уместо да на колапс Совјетског Савеза гледају као на могућност за јачање своје глобалне снаге, Европљани су га схватили као прилику да наплате знатну дивиденду од мира. Просечни европски војни буџети су се постепено смањили на испод 2 процента БДП. Стога су, упркос причама о Европи као глобалној сили, европски војни капацитети 90-их све више заостајали за америчким.⁴¹

Још од Другог светског рата, непрекидно је трајао сукоб између заступника атлантске одбране под америчким лидерством и бораца за аутономну европску одбрану унутар НАТО. Један од најбитнијих разлога за пропаст Пројекта Фуше био је страх да ће америчка заштита ослабити ако се усвоји Де Голов предлог да се одбрана укључи у нацрт спо-

³⁹ Ibid. 185.

⁴⁰ Kenneth B. Moss, Beyond NATO: The U.S.-European Relationship, *Mediterranean Quarterly* Fall 2002: 52-54.

⁴¹ Robert Kagan, Моћ и немоћ, у: Života Ivanović (priredio), *Ka carstvu dobra ili apokalipsi. Pro et contra*, Filip Višnjić, Beograd 2003: 118.

разума о Унији европских држава.⁴² Ернст-Ото Чемпил пише да је Америка, попут класичног хегемона, за време хладног рата "понудила западним Европљанима вођство у конфликту и заштиту од атомске претње од Совјетског Савеза", које су ови прихватили. Међутим, када је престала претња споља, "распало се прихватање неједнаке поделе моћи унутра".⁴³ На састанцима у Келну и Хелсинкију одржаним у јуну и децембру 1999. године, Европска унија је одлучила да формира Европски кризни корпус који би могао да делује и изван НАТО, а представљао би нуклеус одбрамбених снага ЕУ. Такође, чланице ЕУ су почеле да купују оружје, не више од САД, већ од европског концерна за ваздухопловство и космичка истраживања (EADS), основаног 2000. године.⁴⁴ Наравно, ово није наишло на добар одзив у САД, о чему сведочи и став Хенрија Кисинџера да одвојене војне снаге ЕУ "могу да функционишу само уколико се прошири политичка координација између две стране Атлантика".⁴⁵ Чемпил налази решење за овај ривалитет унутар НАТО у оријентисању ЕУ на политичко предупредивање конфликта, уместо на изградњу аутономне војне моћи.⁴⁶

Антони Смит пише да не треба очекивати стварање европске "надржаве" све док свака од европских држава "не одустане од контроле над својим војним снагама и арсеналима и од полагања права на монополизацију насиља у оквиру сопствене територије, те док се то самоодрицање не прихвати у народу". Такође, ни европска "наднација" неће настати "док се већина становништва сваке европске нације не задоји истински европском свешћу". Некакав европски кондоминијум би могао да постоји заједно с појединачним националним идентитетима, а јачање европских привржености би зависило "од рађања осећања специфично 'европског' наслеђа и од развитка неке прихваћене 'европске митологије'".⁴⁷ Смит предвиђа да ће бити потребна смена више генерација да би се створио колективни европски културни идентитет који би прихватила већина европског становништва⁴⁸, док на другом месту пише да "Европи" као

⁴² Sidanski, op. cit. 385.

⁴³ Ернст-Ото Чемпил, Неједнако једнаки? САД и Европска унија, у: Алекса Буха (приредио), *Европа или Америка? О будућности Запада*, ЈП Службени лист СЦГ, Београд 2003: 32.

⁴⁴ Ibid. 40.

⁴⁵ Henry Kissinger, *Amerika će se osvetiti!* у: Života Ivanović (priredio), *Ka carstvu dobra ili apokalipsi. Pro et contra*, Filip Višnjić, Beograd 2003 : 185.

⁴⁶ Чемпил, op.cit. 41.

⁴⁷ Antoni D. Smit, *Nacionalni identitet*, Biblioteka XX vek, Beograd 1998 : 236-238.

⁴⁸ Anthony D. Smith, *A Europe of Nations. Or the Nation of Europe?*, *Journal of Peace Research*, Vol. 30, No. 2, May, 1993 : 134.

идеји и процесу "недостаје предмодерна прошлост – ‘праисторија’ која може да јој обезбеди емоционалну подршку и историјску дубину".⁴⁹ Након што је у заједничко европско културно наслеђе уврстио баштину римског права, јудео-хришћанску етику, ренесансни хуманизам и индивидуализам, рационализам и науку доба просвећености, класицизам и романтизам у уметности, као и традиције грађанских права и демократије⁵⁰, Антони Смит је закључио:

... Буде ли створена европска политичка заједница која ће имати одјека у *народу*, тада можемо бити сигурни да ће је на основи заједничког европског културног наслеђа утемељити један паневропски националистички покрет кадар да од тог наслеђа искује заједничке европске митове, симболе, вредности и сећања, и то тако да они не конкуришу још моћним и енергије пуним националним културама. Само на тај начин паннационализам може бити творац новог типа колективног идентитета, који надсвођује појединачне нације, али их не укида.⁵¹

Према овом аутору, паннационализми су "покрети за уједињење неколико држава, обично суседних, у једну културну и политичку заједницу на основу заједничких културних карактеристика или ‘породице култура’".⁵² Оно што Смит назива "паннационализмима" Луис Снајдер зове "макронационализмима" или "панпокретима" које дефинише као "политичко-културне покрете који траже да се повећа и унапреди солидарност међу народима који су спојени заједничким или сродним језиком, културним сличностима, истим историјским традицијама и / или географском близином".⁵³

Европска комисија као да у својим документима промовише овакав паннационалистички образац, пошто је у њихов дискурс уграђена фиксирана и монолитна концепција "европског идентитета" која, према Крису Шору, "изгледа да рефлектује есенцијалистички модел идентитета као, ако не баш ‘примордијално стање’, оно барем нешто органско, фундаментално, историјски дато и ограничено". У официјелним документима Заједнице, "европска култура је дефинисана као тип ‘цивилизације’, у чије најзначајније изворе спадају јудео-хришћанска религија, грчко-хеленистичка идеја владавине, филозофија и уметност, римско право, рене-

⁴⁹ Anthony D. Smith, National Identity and the Idea of European Unity, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 68, No. 1, January, 1992 : 62.

⁵⁰ Antoni D. Smit, *Nacionalni identitet*, 267-268.

⁵¹ Ibid. 269.

⁵² Ibid. 263-264.

⁵³ L. L. Snyder, *Macro-Nationalisms. A History of the Pan-Movements*, "Greenwood Press", Westport, Connecticut – London 1984 : 5.

сансни хуманизам, идеали просветитељства и научне револуције, социјална демократија и владавина закона".⁵⁴ Да би се у Европљане усадила свест о заједничком културном наслеђу и европском идентитету конструисани су симболи слични онима којима се дефинишу националне државе: европски пасош, европска застава, стандардизована европска возачка дозвола и Бетовенова "Химна радости" као химна Европе. Масовно се производи и дистрибуира пропагандни материјал, организују културне манифестације и спортска такмичења, а слави се и 9. мај (годишњица Шуманове декларације) као Дан Европе. Иако је већина европског становништва остала несвесна свог "европског идентитета", бирократе из европских институција су изградиле неку врсту ембриона европске културе, пошто деле слична искуства и животне стилове, посебан образац понашања и заједнички бирократски језик.⁵⁵

Верена Штолке наглашава двогубост процеса изградње Европе: док унутаревропске границе постају све пропусније, спољне границе су све затвореније. У јавности европских земаља се шири уверење да су имигранти криви за социо-економске проблеме који су, иначе, последица рецесије и редефинисања капитализма.⁵⁶ Ова нетрпељивост према имигрантима се не заснива на расизму, већ на културном фундаментализму који инсистира на разликама у културном наслеђу и на њиховој несравњивости. Културалистичка реторика "реификује културу која се схвата као компактан, ограничен, локализован и историјски укореењен скуп традиција и вредности, преношених кроз генерације потезањем идеолошког репертоара проистеклог из контрадикторне деветнаестовековне концепције нације-државе".⁵⁷

На основу одредбе Уговора о Европској унији (Уговор из Мастрихта) да је сваки грађанин државе-чланице истовремено и грађанин Уније, Цеклин Баба закључује да су само држављани држава-чланица грађани Уније, као и да је одређење ко је држављанин у искључивој надлежности држава-чланица. Из овакве дефиниције грађанства ЕУ произлазе две важне консеквенце. Прво, не постоји јединствено паневропско значење грађанства, већ се државе-чланице разликују када је у питању квалифи-

⁵⁴ Cris Shore, *Inventing the 'People's Europe': Critical Approaches to European Community 'Cultural Policy'*, *Man*, New Series, Vol. 28, No. 4, December, 1993 : 792.

⁵⁵ Cris Shore; Annabel Black, *The European Communities and the Construction of Europe*, *Anthropology Today*, Vol. 8, No. 3, June, 1992 : 10-11.

⁵⁶ Verena Stolcke, *Talking Culture: New Boundaries, New Rhetorics of Exclusion in Europe*, *Current Anthropology*, Vol. 36, No. 1, Special Issue: Ethnographic Authority and Cultural Explanation, February, 1995 : 2.

⁵⁷ Ibid. 4.

кованост за држављанство, натурализацију и двоструко грађанство. Друго, искључењем држављана трећих земаља из грађанства, многи људи који су интегрисани у социо-економску структуру Уније остају без права гласа и права на политичко представљање, а ограничена су им и слобода кретања и право настањивања.⁵⁸ Зато Етјен Балибар закључује да изградња Европске уније "порађа дискриминације на основи првобитног држављанства, радикално раздвајајући комунитарне од некомунитарних држављана", што води стварању специфично "европских" облика расизма.⁵⁹

С друге стране, конституисање "мултикултуралног грађанског друштва" би могло да створи проблеме које Јирген Хабермас описује на следећи начин:

...Политика која циља на равноправну коегзистенцију животних облика различитих етничких заједница, језичких група, конфесија итд., дакако у историјски развијаним националним државама, покреће један колико споран, толико болан процес. Већинска култура која се раширила у националну културу мора се разрешити из своје историјски утемељене фузије с *опитом* политичком културом, ако сви грађани треба да могу да се идентификују са политичком културом своје земље. У мери у којој том процесу полази за руком раздвајање политичке културе од већинске културе, солидарност грађана државе се премешта на апстрактни основ једног "уставног патриотизма". Не успе ли, заједништво тоне у субкултуру које се међусобно ограђују. У сваком случају овај процес искорењује супстанцијалне заједничке чиниоце нације као заједнице порекла.⁶⁰

Према истом аутору, стварање једне интегрисане политике захтева да се европски грађани "мимо националних граница признају као припадници истог заједничког политичког бића". Тек у том случају би било могуће "размишљати о приближно једнаким условима за индивидуалне животне планове, који су раније били национално обележени".⁶¹ Хабермас излаже конкретне последице такве интеграције:

С једне стране, социјалполитичка штета – нанета тиме што се под надзором привидно политички неангазоване централне банке, "национална" тржишта такмиче ко ће даље отићи у дерегулацији – може се избећи само уколико се заједничка европска монетарна политика допуни заједничком пореском, социјал-

⁵⁸ Jacqueline Bhabha, "Get Back to Where You Once Belonged": Identity, Citizenship, and Exclusion in Europe, *Human Rights Quarterly* 20.3, 1998 : 603-605.

⁵⁹ Etjen Balibar, *Mi, građani Evrope? Granice, država, narod*, Beogradski krug, Beograd 2003: 103.

⁶⁰ Jürgen Habermas, *Postnacionalna konstelacija. Politički eseji*, Otkrovenje, Beograd 2002: 79.

⁶¹ Ibid. 102-103.

ном и привредном политиком, довољно јаком да предупреди негативно дејство које би, на сва ова три подручја, са собом донела независна иницијатива сваке државе засебно. То чини нужним даље преношење права суверенитета на једну европску владу, при чему би националне државе у суштини очувале оне управне компетенције од којих се не могу очекивати никакви споредни ефекти по "унутрашње" послове других држава чланица. Европска унија мора, другим речима, бити премештена са досадашњег темеља интернационалних уговора на једну "Charta", у смислу основног закона. Са друге стране, тај прелаз са међувладиног уједињења ка уставном политичком заједничком бићу није упућен само на заједничке *процедуре* демократске легитимације које сежу преко национално дефинисаног изборног права и национално сегментоване јавности, него на заједничку *праксу* образовања мишљења и воље, која се храни из корена европског грађанског друштва и развија у арену која се протеже преко целе Европе. Тај легитимациони услов за постнационалну демократију данас очигледно још није испуњен. Евроскептици сумњају да он уопште и може да буде испуњен.⁶²

Интернационални систем трговине, који ограничава дерегулацију која снижава цене, сужава простор за делање и оштећује социјалне стандарде, могућ је "унутар једне европске уније која, без обзира на мултинационалне везе и јак положај националних влада, све више поприма *државни карактер*." Међутим, на глобалном нивоу не постоји ни "политичка способност за делање једне светске владе" ни "одговарајући легитимацијски темељ", пошто су УН лабава заједница држава којој "недостаје квалитет заједнице грађана света, који би на основу демократског образовања мишљења и воље легитимисали политичке одлуке и чинили их предвидивим".⁶³ Ову разлику између потенцијала европске и глобалне заједнице Хабермас објашњава на следећи начин:

...Једна политичка заједница мора моћи, у најмању руку онда када се разуме као демократска, да разликује чланове и нечланове. Самореференцијални појам колективног самоодређења оцртава логично место које заузимају демократски уједињени грађани као чланови једне посебне политичке заједнице. Иако се једна таква заједница конституише према универзалистичким начелима демократске уставне државе, она изграђује колективни идентитет на тај начин што изла-

⁶² Ibid. 103. Истраживања јавне подршке европском уједињењу спроведена 1982, 1986, 1989. и 1992. године показала су да "и позитивне и негативне оријентације према супранационалној Европској заједници произлазе из националних интереса", што значи да су "антиевропљани и проевропљани припадници нација, а не Европљани". Видети: Mathieu Deflem; Fred C. Pampel, *The Myth of Postnational Identity: Popular Support for European Unification, Social Forces*, Vol. 75, No. 1 September, 1996: 119-143.

⁶³ Jirgen Habermas, *op. cit.* 109.

же и имплементира те принципе у светлу њихове историје и у контексту њиховог животног облика. То етичко-политичко саморазумевање грађана једне одређене демократске заједнице недостаје инклузивној заједници грађана света.⁶⁴

Због тога грађани света своју нормативну повезаност "морају стећи једино из правно-моралног саморазумевања", што има за последицу да "у космополитској заједници нормативне оквире образују само 'људска права', дакле правне норме са искључиво моралним садржајем". Хабермас закључује да, пошто овај "светски консензус о људским правима не може да утемељи строги еквивалент за *државнограђанску* солидарност насталу у националним оквирима", у космополитској заједници светских грађана не постоји довољно основа за глобалну унутрашњу политику.⁶⁵

Сматрам да би успех економских, образовних и политичких интеграција у оквиру Европске уније резултовао стварањем европске нације, засноване на грађанско-територијалном принципу. Ова националистичка, односно паннационалистичка тежња суштински се разликује од тренда глобализације који изазива не само слабљење суверенитета постојећих националних држава, већ и империјалном војно-политичком доминацијом САД, економским прописима и условима које диктирају међународне институције као што су Међународни монетарни фонд (ММФ), Светска банка и Светска трговинска организација (СТО), али и јачањем значаја етничких, религијских и регионалних идентитета и сукобима који настају на основу њих руши саме темеље државе-нације као историјске категорије. Када размишљамо о последицама економског уједињавања Европе, морамо да имамо на уму да је економска транзиција из феудализма у капитализам створила основе за настанак национализма, односно патриотизма на територијалној основи. Карл Дојч исправно наглашава да су ширење тржишта и развој саобраћаја довели до захтева да се војна безбедност и политичка контрола преместе с нивоа града на ниво територије или регије.⁶⁶ Такође, сматрам да тежња да се створи уједињена Европа садржи есенцијалну сличност с деветнаестовековним либералним национализмом који се заснивао на схватању да само довољно велике нације могу да опстану економски и културно, као и да стварање нација неизбежно представља процес ширења, односно уједињења или експанзије.⁶⁷ Међутим, обустављање процедуре верификације Устава Европе, након што су грађани Француске и Холандије на референдумима 2005. године већински гласали против њега, као и друштвени сукоби

⁶⁴ Ibid. 110.

⁶⁵ Ibid. 110-112.

⁶⁶ Karl W. Deutsch, *Tides among nations*, The Free Press, New York 1979: 57.

⁶⁷ Erik Hobsbaum, *Nacije i nacionalizam od 1780. Program, mit, stvarnost*, 40-42.

изазвани експанзијом либералне економије и слабљењем социјалне државе, ксенофобија, интензивирана активност исламских фундаменталиста, могуће успоравање пријема нових држава-чланица и друго представљају факторе које је неопходно проучити да би се разумео актуелни и будући развој процеса европских интеграција.

Неопходно је нагласити да економска, образовна и политичка сфера условљавају све националне и наднационалне интеграције, али и дезинтеграције. Као наука која културни идентитет третира као процес, антропологија је подесна за разумевање динамичног односа између етничких, регионалних, религијских, националних и наднационалних идентитета. Пошто су стабилизација и дестабилизација ових идентитета и њихових међусобних односа условљени интеграцијама и дезинтеграцијама у економској, образовној и политичкој сфери, неопходно је да антропологија посвети нарочиту пажњу проучавању ове три области друштвеног живота. Деструкција Југославије и мањи или већи успех локалних етнонационалиста да створе мање или више суверене државе, а све то у контексту нестанка блоковске поделе света, интензивирани активности америчког империјализма и тежњи ка чвршћем повезивању и ширењу Европске уније, учинили су очигледном динамичност процеса у којима се трансформишу и ступају у међусобну интеракцију наведени идентитети. Сматрам да такве историјске околности стварају изузетно повољне услове да се српска антропологија упусти у проучавање процеса изградње и разградње уједињене Европе.

Vladimir Ribić

United Europe: Economic, educational, and political integrations

Initial political steps towards unification of European nations on level terms, i.e. on non-hegemony terms, were made within the period between the two World Wars. These endeavours culminated with The Treaty establishing the European Coal and Steel Community (ECSC), which was signed on 18 April 1951 in Paris by France, West Germany, Italy, Belgium, Netherlands, and Luxemburg. The Treaty of Rome, establishing the European Economic Community (EEC) and the European Atomic Energy Community (Euratom), signed in Rome on 25 March 1957 broadened the economic integrations, and finally the Maastricht Treaty signed on December 1992 envisaged the establishment of economical and monetary union. Economical unification was followed by integration processes in the field of education that were manifested in joint institutions and projects for improving the expertise and mobility of students, teachers and researchers. As far as the political integration of Europe is concerned, divergent directions occurred after the World War II: the first, streaming towards the establishment of the union of European nations, while the second was reflected in founding of Atlantic, namely Euro-Atlantic organizations. Furthermore, there has been a constant struggle ever since between those advocating a tighter federation and those wishing a looser union of European states. Political integration is followed by attempts to create a fundamentally joint European identity based on mutual cultural heritage. Economic, educational, and political integrations within the framework of European Union are an expression of pan-national aspirations, which could – if successful – result in establishment of a single European nation, founded on the civil-territorial principle.

Vladimir Ribić

Une Europe unie: les intégrations économique,
éducationnelle et politique

Les intégrations économique, éducationnelle et politique se trouvent à la base de la construction européenne et de l'élargissement de l'Union européenne. Le marché commun et l'union monétaire représentent les éléments clés de l'unité économique; l'intégration éducationnelle se manifeste à travers l'établissement des institutions communes et la mise en place des programmes visant à promouvoir les compétences et la mobilité des étudiants, professeurs et chercheurs. Quant à l'intégration politique, la volonté de créer une union des Etats européens va à l'encontre de l'idée des organisations transatlantiques, c'est-à-dire euro-américaines. Il est tout aussi important de relever le différend qui oppose les partisans d'une fédération solide en Europe aux - défenseurs des liens plus lâches entre les Etats européens. Les intégrations économique, éducationnelle et politique représentent une expression du pan-nationalisme qui pourrait, en cas de réussite, aboutir à la création d'une nation européenne, basée sur le principe civique territorial.